

<https://doi.org/10.31891/2415-7929-2023-29-6>

УДК 811.161.2'255:27-23]''18/19'':[001.4:321.61-057.341]:[81'37+81'373.6]

ЧУРА Анна

Дрогобицький педагогічний університет імені Івана Франка

ПАЛІТРА ТРАКТУВАНЬ ТЕРМІНУ «נְשִׂיאַם» У ПЕРЕКЛАДАХ БІБЛІЇ ІВАНА ОГІЄНКА, РАФАЇЛА ТУРКОНЬЯКА ТА ІВАНА ХОМЕНКА

Наукова розвідка висвітлює причини множинності та відповідності здійсненого Іваном Огієнком, Рафаїлом Турконьяком та Іваном Хоменком перекладу суспільно-політичного давньоєврейського терміну «נְשִׂיאַם», який в українській вимові звучить як «навсії». Він позначає винятково широкий діапазон вищих соціальних статусів описаного у Біблії іудейського суспільства. З'ясовано, що зміст терміну склався внаслідок його широкого первинного значення, яке простягалося від статусу сюзерена до статусу його васалів. Спроби перекладу вказаного терміну не могли бути ізольовані від його широкого змістового діапазону, а також зовнішніх суспільно-політичних факторів й особистих уподобань перекладачів. Тому автори використали слова, які мали найближче змістове навантаження до оригіналу. Однак, деякі із застосованих знаходяться на віддалі від авторського тексту Святого Письма, не належать до української літературної мови й вважаються застарілими. Тому їхнє використання не завжди було оправданим.

Ключові слова: Біблія, переклад, суспільно-політична лексика, термін, відповідність, соціальний статус.

CHURA Anna

Ivan Franko Drohobych Pedagogical University

THE PALETTE OF INTERPRETATIONS OF THE TERM «נְשִׂיאַם» IN THE TRANSLATIONS OF THE BIBLE BY IVAN OHIENKO, RAFAIL TURKONYAK AND IVAN KHOMENKO

In the domestic philological science, the controversy continues to this day regarding the correspondence of various terminology presented in biblical texts translated by Ukrainian linguists in the 19th-20th centuries. It has been found that the ancient Hebrew term "נְשִׂיאַם", which in Ukrainian pronunciation sounds like "navsii", denotes an exceptionally wide range of higher social statuses of the Jewish society described in the Bible. The content of the term developed as a result of its broad primary meaning, which extended from the status of the suzerain to the status of his vassals. Attempts to translate this term could not be isolated from its broad content range, external socio-political factors, and translators' personal preferences. In some cases, the authors used words that had the closest meaning to the original. However, some of the used lexemes are far from the author's text of the Holy Scriptures, they do not belong to the Ukrainian literary language and are considered outdated. Therefore, their use was not always justified.

Prominent Ukrainian philologists of the 19th -20th centuries Ivan Ohienko, Ivan Khomenko and Rafail Turkonyak made considerable efforts to adapt the original biblical text to modern realities in order to make it as understandable as possible to the reader. However, due to obvious reasons, the specified authors were influenced to some extent by both the content multiplicity of words that required translation, and the surrounding socio-political, ethnic, socio-cultural and religious realities.. It consists in the permanent need to develop a complex, factually verified complex of knowledge, which creates the possibility of planned continuation, expansion and deepening of the true understanding of the content of the Bible text, long ago built in by its known and unknown compilers.

Keywords: Bible, translation, socio-political vocabulary, term, social status.

Постановка проблеми у загальному вигляді

та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями

Не секрет, що усі різновиди перекладу є важливими елементами міжкультурних взаємин. Однак, лише письмовий переклад давніх манускриптів доносить до сьогодення так необхідний науковцям безцінний фактографічний матеріал про найдавніше минуле людства. Суть письмового перекладу полягає у відтворенні первинного тексту іншомовним лексичним інструментарієм із якомога точнішою передачею змісту та форми об'єкту перекладу. Така єдність може бути досягнута лише комплексним зображенням ідейного змісту оригіналу із його тогочасними змістовими й стилістичними особливостями переданими на іншій мовній основі. Це завдання виконується не через встановлення формальних термінологічних відповідників, а внаслідок урахування часових видозмін функцій засобів мовлення. Особливо, коли йдеться про біблійні тексти, де картина світу автора не були відповідними світобаченню як перекладача, так і читача.

У цьому контексті значні труднощі виникають під час перекладу суспільно-політичної термінології, що із плином часу зазнавала суттєвих змін внаслідок перманентних соціальних трансформацій. А надто, коли мова йде про переклад термінології вищої державної та соціальної ієрархії, суспільний діапазон якої був дуже широким. Одним із таких вживаних у Святому Письмі термінів є давньоєврейська лексема נְשִׂיאַם, яка в українській вимові звучить як *навсії*. Палітра її перекладу є настільки багатогранною, що й до сьогодні залишається важливим об'єктом наукового розгляду й вимагає окремого філологічного дослідження.

Аналіз досліджень та публікацій

Загальновідомо, що переклад усього тексту чотирьох канонічних Євангелій у XIX–XX ст. здійснили такі видатні діячі українського мовознавства як Пилип Морачевський [9], Пантелеймон Куліш, Іван Пулюй,

Іван Нечуй-Левицький [23], Іван Огієнко [1], Іван Хоменко [24] та Рафаїл Турконяк [2]. На окрему увагу заслуговують наукові праці Івана Огієнка, у яких з'ясовано вимову біблійних імен, ритмічність мови Святого Письма, охарактеризовано семантичні особливості, або неточності, розкрито роль Біблії для вивчення літературної мови тощо [12]. Фрагментарний переклад Біблії виконав відомий український просвітителі Маркіян Шашкевич [31]. Кілька уривків перекладу Святого Письма авторства Михайла Лободовського було опублікованих у статті Павла Житецького [10].

Як наслідок, зазначені переклади ставали предметом зацікавленнь багатьох українських мовознавців. Серед них Михайло Комаров [13], Олекса Горбач [5], Василь Німчук [21], Андрій Стародуб [25], Тетяна Мороз [19], Михайло Петрович і Галина Наконечна [35], Оксана Дзера [7], Тетяна Ботвин [3,4] та інші. Сучасне дослідження Біблії відбувається у різних напрямках лінгвістичної роботи. Наприклад, праці вчених Миколи Тимошика [32], Тетяни Мороз [20], Валентини Статєєвої [29], Микола Жукалюка [11], Василя Німчука [22], Дмитро Степовика [30] присвячені історії розвитку української культури та загальному огляду тенденцій перекладу. Фразеологічне різнобарв'я перекладів вивчали такі науковці як Надія Сологуб [26], Тетяна Мороз [21], Людмила Ткач [33], Мар'ян Демський [6]. Семантичні особливості перекладів книг Святого Письма досліджували Олекса Горбач [5], Микола Лесюк [15], Альбіна Ковтун [14], Тетяна Мороз [19], Петро Мацьків [16] й Тетяна Ботвин [4]. Образні засоби текстів Біблії та релігійного стилю української мови аналізували Лариса Шевченко [36], Микола Лесюк [15] та Юлія Попойлик [34].

Формулювання цілей статті

Мета дослідження полягає у встановленні багатогранності етимології давньоєврейського терміну נָסִי , або *нассі*, демонстрації лексичних прикладів його перекладу та з'ясуванні відповідності й причин множинності такого перекладу у працях Івана Огієнка, Рафаїла Турконяка та Івана Хоменка.

Виклад основного матеріалу

Як уже було сказано, у біблійних текстах міститься термін, що несе в собі значення особи, або групи осіб вищого соціального статусу у найширшому його діапазоні – від перших керівників до представників різноманітних соціальних еліт. Йдеться про слово נָסִי , яке українською мовою звучить як *нассі*. Зазначені автори українських перекладів Біблії XIX–XX ст. передавали це слово широкою палітрою лексем – **цар, князь, начальник, старші, старшина, сини, старійшина, володар, народність, вождь, видатні**, або описовою формою **ті, хто очолює**.

Згідно із Єврейським лексиконом Стронга, слово נָסִי , або *нассі* походить від арамейського дієслова $\text{נָסַ$, або *наса*, що мало багато первинних значень. Наприклад: *нести, занести, підносити, підвестися, підноситися, брати, забрати, піднімати, підтримувати, підійматися, піднятися, підтримувати, допомагати, сприяти, бажати, терпіти, прощати*. Щодо походження дієслова $\text{נָסַ$, або *наса* існує декілька версій. Перша – це акадійське походження від слова $\text{נָסַ$, або *нашум*, що означало *нести, підтримувати, терпіти*. Друга – це арабське походження від дієслова نَسَا , або *насуа*, що перекладається як *відносити, відкладати*.

Неозброєним оком видно, що спільним лексичним фундаментом виникнення цих термінів було слово *нести*. З історичної точки зору, така етимологічна конструкція може бути оправданою, позаяк формування термінів для позначення близьких до монархів осіб й тих, які згодом ними ставали, був процес щоденного обслуговування сюзеренів, а часто – носіння їхніх військових, або інших титулярних обладунків. Це сильно зближувало представників найвищих соціальних еліт із тими, які їм щоденно прислужували. У результаті такого зближення сервісний персонал поступово набирав ознак вищого соціального статусу [28, с.111]. За такою формулою в українській історичній традиції сформувалося багато посад. У києворуську добу дієвими були *бояри*, загальноприйнятої етимології цього терміну не існує. Найбільш вірогідно, що це слово походить від тюркського *bolia* – благородний, знатний [8, 1, с.241]. У козацькі часи такими були молоді січовики, а згодом і реєстровці, відомі як *джури*. Цей іранський термін у перекладі означає *товариш* [8, 2, с.54]. В англійській історії – це *esquire*. Вказана лексема латинського походження перекладається як *щитоносець* [37]. У французькій дворянській ретроспективі – це *Monseigneur* – *ті, хто одягає* [38].

Вірогідно, що за такою історико-етимологічною побудовою виникає давньоєврейська лексема נָסִי , або *нассі*, яку слід розуміти як монархічну й шляхетну керівну соціальну спільноту одночасно. Тому діапазон її передачі в українських перекладах Святого Письма XIX–XX ст. був таким широким. У більшості випадків Іван Огієнко термін נָסִי перекладає словом **начальник**. Наприклад у Книзі Буття 25:16, 34:2, у Виході 16:22, 22:27, 34:31, 35:27, у Числах 1:16, 1:44, 2: 3, 5, 7, 10, 12, 14, 18, 20, 22, 25, 27, 29, 3: 24, 30, 32, 35, 4: 34, 36, 7: 2, 3, 10, 11, 18, 24, 30, 36, 42, 48, 54, 60, 66, 72, 78, 84, 10:4, 13:2, 25:14,18, в Ісусі Навині 9:15, 18, 19, 21, 13:21, 17:4, 22:14, 30, 32, у Перших Хроніках 2:10, у Других Хроніках 1:2, 5:2, в Езрі 1:8 та в Єзекіїлі 12:10,12. Зокрема: *то поприносили Ізраїлеві начальники, голови домів своїх батьків, вони начальники племен, вони ті, що стояли над переліком* (Чис. 2:7). Менш вживаним було слово **старші**, яке автор використав у Першій Книзі Царів 8:1, а саме: *Тоді Соломон зібрав усіх Ізраїлевих старших та голів племен, керівників батьківських домів Ізраїлевих синів, до царя Соломона до Єрусалиму, щоб перенести ковчега Господнього заповіту з Давидового Міста, воно Сіон*.

Рафаїл Турконяк переважно використовував слово **старійшина**. Наприклад, у Виході 16:22, 34:31, у Числах 1:44, 2:3, 5, 7, 10, 12, 14, 18, 20, 22, 25, 27, 29, 3: 24, 30, 32, 35, 4: 34, 36, 7: 2, 3, 10, 11, 18, 24, 30, 36, 42, 48, 54, 60, 66, 72, 78, 84, 34:18, 22, 25, 26, 27, 28, 36:1, в Ісусі Навині 22:14, 30, 32, у Першій Книзі Царів 11:34. Як от: *І порахував Мойсей з Аароном та ізраїльськими старійшинами синів Каата за їхніми племенами, за їхніми родами по батьківській лінії* (Чис. 4:34). Поруч із цим, автор нерідко вживав слово **володар**. В Книзі Буття 25:16, у Першій Хроніці 2:10, 4:38, у Другій Хроніці 1:2, Езрі 1:8, Єзекіїлі 7:27, 12:10,12, 19:1, 22:6, 27:21, 30:13, 32:29, 34:24, 37:25, 38:2,3, 39:1,18, 44:3, 45:7,9,16,17,22, 46:2,4,8,10,12,17,18, 48:22. Наприклад: *І Я, Господь, буду їм за Бога, а Давид – володарем посеред них. Я, Господь, сказав!* (Єз. 34:24).

Менш застосованими були терміни **народність** та **вождь** і описова форма **ті, хто очолює**. Перше слово **народність** пригадується в Книзі Буття 17:20, а саме у фрагменті: *А ось, вислухав Я тебе про Ізмаїла. Ось, поблагословив Я його, тож побільшу його і дуже розмножу його. Він породить дванадцять народностей – зроблю його великим народом.* Другий термін **вождь** має місце в Числах 25:18: *Бо вони підступно виявляють ворожість до вас, так як підступно чинили з вами через Фогора і через Хасві – дочку мадіямського вождя, свою сестру, яка була вбита в день пошесті через Фогора.* Описова конструкція **ті, хто очолює** зустрічається в Другій Хроніці 5:2, у фрагменті: *Тоді Соломон скликав для зустрічі старійшин Ізраїля, усіх князів племен і тих, хто очолює родини синів Ізраїля по батьківській лінії до Єрусалима, щоб перенести ковчег Господнього завіту з міста Давида (це Сіон).*

У перекладі слова זָנָוּן Іван Хоменко широко використовує лексему **князь**. Вона трапляється у Книзі Буття 17:20, 23:6, 25:16, 34:2, у Виході 22:27, 35:17, у Числах 1:16, 1:44, 2: 3, 5, 7, 10, 12, 14, 18, 20, 22, 25, 27, 29, 4: 34, 36, 7: 2, 3, 10, 11, 18, 24, 30, 36, 42, 48, 54, 60, 66, 72, 78, 84, 10:4, 13:2, 25:14,18, 34:18,22,25,26,27,28, 36:1, в Ісусі Навині 9:15, 18, 19, 21, 13:21, 17:4, 22:14, 30, 32, у Першій Книзі Царів 8:11, 11:34, у Першій Хроніці 2:10, 4:38, у Другій Хроніці 1:2, Езрі 8:1, Єзекіїлі 7:27, 12:10,12, 19:1, 22:6, 30:13, 32:29, 34:24, 37:25, 38:2,3, 39:1,18, 44:3, 45:7,9,16,17,22, 46:2,4,8,10,12,17,18, 48:22. Наприклад: *Тож перелічили Мойсей та Арон і князі громадські синів Кегата за родинами їхніми та за батьківськими домами їхніми* (Чис. 3:34).

Менш вживаним був субстантивованій прикметник **видатні**. Автор використовує це слово у Виході 16:22, у фрагменті: *Шостого ж дня вони назбирали манти вдвоє, по два омери на кожного. Прийшли всі видатні в громаді та й оповіли про це Мойсеєві.* Наступним варіантом перекладу є слово **старшина**, яке Іван Хоменко використав під час перекладу Виходу 34:31: *Та Мойсей покликав їх. Тоді Арон і всі старшини громадські повернулись до нього, й він розмовляв з ними.* Ще одним зразком перекладу Івана Хоменка є застосування слова **цар**, що міститься в Числах 25:18, у фрагменті: *вони бо по-ворожому вчинили, підступно обдуривши Пеором та Козбі, дочкою мідіянського царя, сестрою їхньою, вбитою під час мору з-за Пеора.* Зрідка Іван Хоменко вживав слово **старші**. Наприклад в Перших Хроніках 7:40 йдеться: *Усі ці сини Ашера, голови батьківських домів, добірні люди, хоробрі вояки, старші. Вони були внесені у військові списки, для війни, числом 26 000 чоловік.* Слово **сини** автор використовує лише в Числах 17:6, у фрагменті: *“Скажи синам Ізраїля і візьми від них по палиці, від кожного покоління, від князя кожного покоління, дванадцять палиць. І на палиці кожного напишеш його ім'я.*

Якщо розглянути проблему відповідності перекладу, то для лексеми זָנָוּן, або *навсіі* Іван Огієнко доцільно використовує слово **начальник**. Згідно СУМ, це слово означає особу, що завідує, керує, очолює. Воно відповідає первинному значенню описуваної староеврейської лексеми [27, 5, с. 234]. Поряд із цим, він використовує слово **старші**. Однак, згідно із СУМ, слово хоч і означає особу, що стоїть вище за віковим чи службовим становищем, але є розмовним [27, 9, с. 666]. Як відомо, при літературному перекладі розмовні слова вживати не варто.

Рафаїл Турконяк термін זָנָוּן перекладає наступними словами. Перше – лексема **старійшина**, яку автор вживає найчастіше. Такий переклад є допустимим. В ЕСУМ зазначено, що це слово має праслов'янське походження від прикметника *starъjъ* – старий, давній [8, 5, с. 398]. Воно означає керівника первісної общини з числа її впливових членів, що відповідає змістовому навантаженню давньоєврейського слова [27, 9, с. 657]. Друге – слово **володар**, яке також вжито коректно. Згідно СУМ, воно означає того, хто має владу, вільно розпоряджається нею, або ж велителя [27, 1, с. 728]. Тому лексема відповідає зазначенню об'єкту перекладу. Третє слово – **народність** застосовано некоректно. Згідно СУМ, воно означає сталу етнічну спільноту, що утворилася шляхом об'єднання племен, проживаючих та одній території та культивуючих спільну мову й культуру [27, 5, с. 176]. Обраний термін перекладу не несе у собі особливого чи колективного керівного значення, а тому вжито недоцільно. Четверте слово – **вождь** є підібраним вдало. Воно, згідно СУМ, означає керівника війська чи племені [27, 1, с. 724]. П'ята описова форма – **ті, хто очолює** також є правильним вибором. Адже, згідно із СУМ, очолювати – означає бути на чолі, керувати [27, 5, с. 835]. Тобто йдеться про керівну особу, що відповідає змістовому навантаженню первинного давньоєврейського слова.

Іван Хоменко для перекладу терміну זָנָוּן використовує лексему **князь**. Такий переклад є не зовсім доречним, оскільки він руйнує хронологічні біблійні рамки [27, 4, с. 199]. Не можна вважати вмотивованим й переклад субстантивованим прикметником **видатні**. У СУМ значено, що видатним є той, хто виокремлюється непересічними вродженими рисами та набутими якостями [27, 1, с. 384]. Однак, значення цього слова й терміну перекладу не співпадають. У Біблії йдеться про особу вищого суспільного стану, а не про індивіда із особливими вміннями. Недоцільним є й вживання слова **старшина**. Згідно СУМ воно означає

привілейовану козацьку верхівку [27, 9, с. 666]. Такий переклад порушує хронологічні межі автентичної оповіді. Наступним авторським варіантом перекладу є слово **цар**. Згідно СУМ воно означає володаря країни, або того, хто підпорядковує своєму впливу [27, 11, с. 180]. Слово є вдалим для перекладу, позаяк воно зберігає змістове навантаження особи, що має найвищу владу. Тоді як вжите для перекладу слово **син** не є коректним. Згідно СУМ, воно означає особу чоловічої статі у відношенні до батьків, або уродження певного регіону чи представника етносу. Тоді як у біблійному тексті йдеться про носіїв політичної влади [27, 9, с. 178].

Іван Огієнко слушно використовує слово **начальник**, менш вдалим варіантом авторського перекладу є лексема **старші**. У значенні іменника вона вважається розмовною. Рафаїл Турконяк вдало застосовує слова **старійшина**, **володар**, **цар** і **вождь** та словосполучення **ті, хто очолює**. Вони добре передають значення давньоєврейського слова, що потребувало перекладу. Однак, використана автором лексема **народність** не може вважатись доречною, оскільки вона має інше змістове навантаження. Так як і слова **князь** та **старшина**, що порушують хронологічні рамки описуваних у Біблії подій. Не коректним є і застосування слів **видатні** чи **сини**, позаяк вони мають інше значення.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі

Отже, палітра трактувань давньоєврейського терміну *מלך*, або *навсї* у перекладах Біблії Івана Огієнка, Рафаїла Турконяка та Івана Хоменка є дуже широкою. Очевидно, таке становище слід пояснити надто широким первинним значенням описуваної лексеми, що могла трактуватися авторами Святого Письма у значенні як верховного правителя, так і його найближчих соратників згодом утворивших родову аристократію. На це вказує етимологія терміну *מלך*, в основі якої, ймовірно, лежить лексема *нести*. У свою чергу вона виносить на поверхню один із механізмів утворення розлогої амплітуди вищих соціальних статусів внаслідок діяльності найближчого до сюзерена васального обслуговуючого персоналу.

Відтак, Іван Огієнко, Рафаїл Турконяк та Іван Хоменко під час перекладу намагалися виокремити із широкої палітри значень давньоєврейського слова *מלך* те українське слово, яке максимально відповідало їхньому розумінню змісту первинного біблійного тексту. Однак, знаходячись у тогочасному мовному середовищі, вони не були позбавлені впливу суспільно-політичних реалій й особистих уподобань та переконань. Особливо, коли йшлося про суспільно-політичну лексичку у її сегменті вищих соціальних статусів. Тому мало місце використання застарілих, маловживаних, а інколи й неслучайних лексем, заміники яких сьогодні є поширеними.

Література

1. Біблія, або Книги Святого Письма Старого й Нового Заповіту. пер. проф. Івана Огієнк. Київ : Українське Біблійне Товариство, 2012.
2. Біблія (четвертий повний переклад з давньогрецької мови). Переклад ієромонаха о. Рафаїла. Київ : Українське Біблійне Товариство, 2011.
3. Ботвин Т. М. Соматизми в українських перекладах Біблії XIX–XX століть: семантичний та культурологічний аспекти. *Spheres of Culture*. Lublin 2017 a. Vol. 16. S. 480–488.
4. Ботвин Т. М. Українські переклади Біблії XIX–XX століть: лінгвокультурологічний аспект : дис. ... д-ра філософії в галузі гуманітарних наук зі спеціальності. Тернопільський нац. пед. ун-т ім. В. Гнатюка. Дрогобич Тернопіль, 2020. 198 с.
5. Горбач О. Мовостиль новітніх перекладів Святого Письма українською народною мовою XIX–XX віків. Науковий конгрес у тисячоліття хрещення Руси-України. Т. 1. *Збірник мовознавчої комісії*. Мюнхен, 1988. С. 29–98
6. Демський М. Фраземіка в Євангелії Матвія у перекладі І. Огієнка та Т. Хоменка. І. Огієнко (Незабутні імена укр. науки). Всеукр. наук. конференції, присв. 110-річчю від дня нар. проф. І. Огієнка (26–27 травня 1992). Львів, 1992. Ч. I. С. 70–74.
7. Дзера О. В. Біблійна концептосфера як складова частина ідіостилію Тараса Шевченка та її ревербалізація в українських біблійних перекладах. *Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика*. Вип. 36. ,2018. С. 154–169.
8. Етимологічний словник української мови: В 7 т. Ред. кол.: О. С. Мельничук (гол. ред.), І. К. Білодід, В. Т. Коломієць, О. Б. Ткаченко. АН УРСР. Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні. Київ: Наукова думка, 1982.
9. Євангеліє [Електронний ресурс] пер. Пилипа Морачевського. 1863. Режим доступу : <http://www.parafia.org.ua>.
10. Житецкий П. И., «О переводах евангелия на малорусский язык». *Известия Отделения русского языка и словесности АН.*, 1905 10-4, С. 62-65.
11. Жукалюк М., Степовик Д. Коротка історія перекладів Біблії українською мовою. Київ: Українське Біблійне Товариство, 2003. 176 с.
12. Іларіон митрополит. Біблія – найперше джерело для вивчення своєї літературної мови. *Віра і культура*. 1958. 6 (66). С. 13–17

13. Комаров М. П. Морачевський та його переклад св. Євангелія на українську мову. Одеса, 1913.
14. Ковтун А. Дери́вація в релігійних полісемантах української мови. Чернівці: Видавничий дім «Букрек», 2017. 431 с
15. Лесюк М. Образні найменування святих в українській релігійній літературі. Наук. вісник Чернівець. нац. ун-ту. *Слов'янська філологія: зб. наук. праць*. 509–511. Чернівці: ЧНУ, 2010. С. 24–31.
16. Мацьків П. В. Українські переклади Біблії: семасіологічний аспект. *Вісник Сумського державного університету: Збірник наукових праць. Серія Філологічні науки*. Суми, 2006. №11 (95). С. 168–172.
17. Мороз Ю. А. Національна традиція біблійних перекладів в Україні. *Гілея: науковий вісник: збірник наукових праць*. Київ: Вид-во «Гілея», 2016. Вип. 110 (7). С. 256–259.
18. Мороз Т. В. Лексика перекладів книг Святого Письма у контексті розвитку української літературної мови в другій половині XIX – на початку XX століття: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 / Чернів. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича. Чернівці, 2007.
19. Мороз Т. В. Перший повний переклад Біблії українською мовою: історія створення та видання. *Наукові праці. Філологія. Мовознавство*. Том 278, № 266 (2016). С. 82–87
20. Мороз Т., Ткач Л. Фразеологічні скарби української мови в перекладах книг Святого Письма (за текстами П. Куліша, І. Пулюя, І. Огієнка). *Науковий вісник Чернівецького університету*. Вип. 214–215: *Слов'янська філологія*. Чернівці: Рута, 2004. С. 115–125.
21. Німчук В. Українські переклади Святого Письма. *Das Ukrainische als Kirchensprache (Українська мова в церквах)*. *Slavische Sprachgeschichte / Herausgegeben von Michael Moser*. Wien, 2005. Band 1. S. 15–64..
22. Німчук В. В. Християнство і українська мова. *Українська мова*. 2001. № 1. С. 11–31
23. Святе Письмо Старого і Нового Завіту. Пер. П. Куліша, І. Левицького і І. Пулюя. Київ: Українське Біблійне Товариство, 2003.
24. Святе Письмо Старого та Нового Завіту. пер. І. Хоменка. Ватикан: Editorial Verbo Divino, 1990.
25. Стародуб А. Євангеліє та циркуляр: переклад Четвероєвангелія Пилипа Морачевського як одна з причин появи Валуєвського циркуляру 1863 року: [Електронний ресурс] URL: <http://sian-ua.info/>
26. Сологуб Н. М. Концептуальність біблійних образів та їх мовне вираження у романі Івана Багряного «Сад Гетсиманський». *Вісник Харків. нац. ун-ту ім. В. Н. Каразіна*. Серія: Філологія. № 742. Харків: Харків. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна, 2006. Вип. 48. С. 197–204.
27. Словник української мови: в 11 томах. Том 9. 1978. С. 666.
28. Соціологія: навч. посібник. 3-тє вид., випр. і доп.. С. С. Яремчук. Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2015. 240 с.
29. Статєєва Валентина. Внесок Пилипа Морачевського в розвиток біблійного стилю української літературної мови. *Цензурна історія його перекладів*. Волинь-Житомирщина. Вип. 10. С. 230–247
30. Степовик Д. В. Головна ціль життя митрополита Іларіона (Івана Огієнка) – переклад Біблії українською мовою: URL: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Toisn/2009_6/5_04_Stepovyk.pdf
31. Писання Маркіяна Шашкевича, Івана Вагилевича і Якова Головацького. У Львові: Зь'являється Товариства имени Шевченка, підъ зарядомъ К. Беднарского, 1884. 382 с.
32. Тимошик М. Історія видавничої справи: Підручник. Київ: Наша культура і наука, 2003. С. 278.
33. Ткач Л., Шепетюк І. Євангелійні мотиви в українській народній фразеології та в дискурсі української мемуаристики початку XX ст. (за щоденниками С. Єфремова). *Наук. вісник Чернівець. нац. ун-ту: зб. наук. праць*. Чернівці: Рута, 2000. Вип. 87: *Слов'янська філологія*. С. 109–127.
34. Попойлик Ю. Д. Лексико-семантичні особливості лексеми Бог у поетичному дискурсі XX століття. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острого: Вид-во НаУОА, 2018. Вип. 1(69), ч. 2, березень. С. 112–114.
35. Федорук О. Кулішів переклад Святого Письма. Сучасна українська богословська термінологія: від історичної традиції до нових концепцій. Матеріали Всеукр. наук. конф. (Львів, 13–15 трав. 1998 р.): Вид-во Львів. богосл. академії, 1998. С. 57–70.
36. Шевченко Л. Л. Слов'янські переклади Святого Письма та їхній вплив на становлення національних мов. *Мовознавство*. 2003. № 2–3. С. 145–150.
37. Dictionnaire gratuit de la langue française. Режим доступу: https://www.etymonline.com/search?q=esquire&ref=searchbar_searchhint
38. Dictionnaire gratuit de la langue française. Режим доступу: <https://dictionnaire.lerobert.com/definition/monseigneur>

Перелік умовних скорочень

СУМ – Словник української мови

ЕСУМ – ЕТИМОЛОГІЧНИЙ СЛОВНИК УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

References

1. Bibliia, abo Knyhy Sviatoho Pysma Staroho y Novoho Zapovitu. per. prof. Ivana Ohiienk. Kyiv : Ukrainske Bibliine Tovarystvo, 2012.
2. Bibliia (chetvertyi povnyi pereklad z davnohretskoi movy). Pereklad ieromonakha o. Rafaila. Kyiv : Ukrainske Bibliine Tovarystvo, 2011.
3. Botvyn T. M. Somatyzy v ukrainskykh perekladakh Biblii XIX–XX stolit: semantychnyi ta kulturolohichni aspekty. *Spheres of Culture*. Lublin 2017 a. Vol. 16. S. 480–488.
4. Botvyn T. M. Ukrainski pereklady Biblii XIX–XX stolit: linhvokulturolohichni aspekt : dys. ... d-ra filosofii v haluzi humanitarnykh nauk zi spetsialnosti. Ternopilskyi nats. ped. un-t im. V. Hnatiuka. Drohobych Ternopil, 2020. 198 s.
5. Horbach O. Movostyl novitnikh perekladiv Sviatoho Pysma ukrainskoiu narodnoiu movoiu XIX–XX vikiv. *Naukovyi konhres u tysiacholittia khreshchennia Rusy-Ukrainy*. T. 1. Zbirnyk movoznavchoi komisii. Miunkhen, 1988. S. 29–98
6. Demskyi M. Frazemika v Yevanhelii Matvii u perekladi I. Ohiiienka ta T. Xomenka. I. Ohiiienko (Nezabutni imena ukr. nauky). *Vseukr. nauk. konferentsii, prysv. 110-richchiiu vid dnia nar. prof. I. Ohiiienka* (26–27 travnia 1992). Lviv, 1992. Ch. I. S. 70-74.
7. Dzera O. V. Bibliina kontseptosfera yak skladova chastyna idiostyliu Tarasa Shevchenka ta yii reverbalizatsiia v ukrainskykh bibliinykh perekladakh. *Aktualni problemy ukrainskoi linhvistyky: teoriia i praktyka*. Vyp. 36. 2018. S. 154–169.
8. Etymolohichni slovnyk ukrainskoi movy: V 7 t. Red. kol.: O. S. Melnychuk (hol. red.), I. K. Bilodid, V. T. Kolomiets, O. B. Tkachenko. AN URSS. In-t movoznavstva im. O. O. Potebni. Kyiv: Naukova dumka, 1982.
9. Ievanhelii [Elektronnyi resurs] per. Pylypa Morachevskoho. 1863. Rezhym dostupu : <http://www.parafia.org.ua>.
10. Zhytetskyi P. Y., «O perevodakh yevanhelii na malorusskii yazyk». *Zvestyia Otdeleniia russkoho yazyka y slovesnosti AN*, 1905 10-4, S. 62-65.
11. Zhukaliuk M., Stepovyk D. Korotka istoriia perekladiv Biblii ukrainskoiu movoiu. Kyiv: Ukrainske Bibliine Tovarystvo, 2003. 176 s.
12. Ilarion mytropolyt. Bibliia – naipershe dzherelo dlia vyvchennia svoiei literaturnoi movy. *Vira i kultura*. 1958. 6 (66). S. 13–17.
13. Komarov M. P. Morachevskiy ta yoho pereklad sv. Yevanhelii na ukrainsku movu. Odesa, 1913.
14. Kovtun A. Deryvatsiia v relihiinykh polisemantakh ukrainskoi movy. Chernivtsi: Vydavnychi dim «Bukrek», 2017. 431 s
15. Lesiuk M. Obrazni naimenuvannia sviatykh v ukrainskii relihiinii literaturi. *Nauk. visnyk Chernivets. nats. un tu. Slovianska filolohiia: zb. nauk. prats. 509–511*. Chernivtsi: ChNU, 2010. S. 24–31.
16. Matskiv P. V. Ukrainski pereklady Biblii: semasiolohichni aspekt. *Visnyk Sumskoho derzhavnogo universytetu: Zbirnyk naukovykh prats. Seriia Filolohichni nauky*. Sumy, 2006. №11 (95). S. 168–172.
17. Moroz Yu. A. Natsionalna tradytsiia bibliinykh perekladiv v Ukraini. *Hileia: naukovyi visnyk: zbirnyk naukovykh prats*. Kyiv: Vyd-vo «Hileia», 2016. Vyp. 110 (7). S. 256–259.
18. Moroz T. V. Leksyka perekladiv knyh Sviatoho Pysma u konteksti rozvytku ukrainskoi literaturnoi movy v druhii polovyni XIX – na pochatku XX stolittia: avtoref. dys. ... kand. filol. nauk: 10.02.01 / Cherniv. nats. un t im. Yu. Fedkovycha. Chernivtsi, 2007.
19. Moroz T. V. Pershyi povnyi pereklad Biblii ukrainskoiu movoiu: istoriia stvorennia ta vydannia. *Naukovi pratsi. Filolohiia. Movoznavstvo*. Tom 278, № 266 (2016). S. 82– 87
20. Moroz T., Tkach L. Frazeolohichni skarby ukrainskoi movy v perekladakh knyh Sviatoho Pysma (za tekstamy P. Kulisha, I. Puliua, I. Ohiiienka). *Naukovyi visnyk Chernivetskoho universytetu*. Vyp. 214–215: Slovianska filolohiia. Chernivtsi: Ruta, 2004. S. 115–125.
21. Nimchuk V. Ukrainski pereklady Sviatoho Pysma. Das Ukrainische als Kirchensprache (Ukrainska mova v tserkvakh). *Slavische Sprachgeschichte / Herausgegeben von Michael Moser*. Wien, 2005. Band 1. S. 15–64..
22. Nimchuk V. V. Khrystianstvo i ukrainska mova. *Ukrainska mova*. 2001. № 1. S. 11–31
23. Sviate Pysmo Staroho i Novoho Zavitu . Per. P. Kulisha, I. Levytskoho i I. Puliua. Kyiv : Ukrainske Bibliine Tovarystvo, 2003.
24. Sviate Pysmo Staroho ta Novoho Zavitu. per. I. Khomenka. Vatykan : Editorial Verbo Divino, 1990.
25. Starodub A. Yevanhelii ta tsyrkuliar: pereklad Chetveroievanhelii Pylypa Morachevskoho yak odna z prychnyn poiavy Valuevskoho tsyrkuliaru 1863 roku: [Elektronnyi resurs] URL: <http://sian-ua.info/>
26. Solohub N. M. Kontseptualnist bibliinykh obraziv ta yikh movne vyrazhennia u romani Ivana Bahrianoho «Sad Hetsymanskyi». *Visnyk Kharkiv. nats. un tu im. V. N. Karazina. Seriia: Filolohiia*. № 742. Kharkiv: Kharkiv. nats. un-t im. V. N. Karazina, 2006. Vyp. 48. S. 197–204.
27. Slovnyk ukrainskoi movy: v 11 tomakh. Tom 9. 1978. S. 666.
28. Sotsiolohiia : navch. posibnyk. 3-tie vyd., vypr. i dop.. S. S. Yaremchuk. Chernivtsi : Chernivetskyi nats. un-t, 2015. 240 s.
29. Statieieva Valentyna. Vnesok Pylypa Morachevskoho v rozvytok bibliinoho styliu ukrainskoi literaturnoi movy. Tsenzurna istoriia yoho perekladiv. *Volyn-Zhytomyrshchyna*. Vyp. 10. S. 230–247
30. Stepovyk D. V. Holovna tsil zhyttia mytropolyta Ilariona (Ivana Ohiiienka) – pereklad Biblii ukrainskoiu movoiu : URL: http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/loisn/2009_6/5_04_Stepovyk.pdf
31. Pysannia Markiiana Shashkevycha, Ivana Vahylevycha i Yakova Holovatskoho. U Lvovѣ: Zъ pečhatъ Tovarystva ymeny Shevchenka, rōdъ zariadomъ K. Bednarskoho, 1884. 382 s.
32. Tymoshyk M. Isteriia vydavnychoi spravy: Pidruchnyk. Kyiv : Nasha kultura i nauka, 2003. S. 278.
33. Tkach L., Shepetiuk I. Yevanhelii motyvy v ukrainskii narodnii frazeolohii ta v dyskursi ukrainskoi memuarystyky pochatku XX st. (za shchodennykamy S. Yefremova). *Nauk. visnyk Chernivets. nats. un tu: zb. nauk. prats*. Chernivtsi: Ruta, 2000. Vyp. 87: Slovianska filolohiia. S. 109–127.
34. Popoilyk Yu. D. Leksyko-semantychni osoblyvosti leksemy Boh u poetychnomu dyskursi KhKh stolittia. *Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademiia»: seriia «Filolohiia»*. Ostroh : Vyd-vo NaUOA, 2018. Vyp. 1(69), ch. 2, berezen. S. 112–114.
35. Fedoruk O. Kulishiv pereklad Sviatoho Pysma. Suchasna ukrainska bohoslovska terminolohiia: vid istorychnoi tradytsii do novykh kontseptsi. *Materialy Vseukr. nauk. konf.* (Lviv, 13–15 trav. 1998 r.): Vyd-vo Lviv. bohosl. akademii, 1998. S. 57–70.
36. Shevchenko L. L. Slovianski pereklady Sviatoho Pysma ta yikhunii vplyv na stanovlennia natsionalnykh mov. *Movoznavstvo*. 2003. № 2–3. S. 145–150.
37. Dictionnaire gratuit de la langue française. Rezhym dostupu : https://www.etymonline.com/search?q=esquire&ref=searchbar_searchhint
38. Dictionnaire gratuit de la langue française. Rezhym dostupu: <https://dictionnaire.lerobert.com/definition/monseigneur>

LIST OF CONDITIONAL ABBREVIATIONS

SUM – Slovnyk ukrainskoi movy
ESUM – Etymolohichni slovnyk ukrainskoi movy